

Міністерство освіти і науки України
Національна академія педагогічних наук України
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

**ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ:
СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ,
УКРАЇНСЬКІ РЕАЛІЇ
ТА ПЕРСПЕКТИВИ**

Монографія

Харків – 2020

УДК
ББК
ISBN

Рецензенти:

*Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту освіти дорослих
НАПН України імені І. Зязюна
(протокол № __ від 26 лютого 2020 року)*

Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія. Київ, Харків: Інститут освіти дорослих НАПН України імені І. Зязюна, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, 2020. 536 с.

У монографії здійснено аналіз освіти дорослих як чинника розвитку людського капіталу в умовах глобалізаційних та євроінтеграційних процесів, розкрито особливості теорії та практики організації навчання дорослих в Україні та провідних країнах світу, визначено особливості андрагогічної науки та її значення для системи управління людськими ресурсами, окреслено тенденції професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації педагогів та андрагогів, визначено освітні потреби різних категорій дорослого населення.

Монографія призначена для науковців, викладачів, аспірантів, усіх, кого цікавлять питання безперервного навчання та освіти дорослих.

© Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України, 2020
© ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2020

1. Ponimanska, T. I. (2010) *Doshkilna pedahohika*. [Preschool pedagogy]. Retrieved from: <https://studfiles.net/preview/5188719/page:10/> (in Ukrainian).

2. Radul, O. (2013) *Vykhovannia ditei v protsesi zhyttiediialnosti davnikh skhidnykh slov'ian (VI – XIII st.)*. [Parenting in the process of life of ancient Eastern Slavs (VI - XIII centuries)]: Monohrafiia. Kirovohrad: RVV KDPU im. V. Vynnychenka. (in Ukrainian).

3. Russo, Zh.-Zh. (2004) *Emil, abo Pro vykhovannia*. [Emil, or About Parenting]. *Khrestomatiia z istorii doshkilnoi pedahohiky*. K. : Vyscha shkola, P. 39-52. (in Ukrainian).

4. Trotsko, A. V. (Ed.) (2011) *Khrestomatiia z istorii pedahohiky* [Readings on the history of pedagogy]: v 2 t. Kharkiv : KhNADU (in Ukrainian).

5. Uliukaieva, I. H. (2016) *Istoriia doshkilnoi pedahohiky*. [History of preschool pedagogy]. K. : Vydavnychi dim «Slovo». (in Ukrainian).

5.8. Соціальна компетентність як особистісна характеристика студентської молоді

Козлюк О. А. , Косарева О. І.

Реформування системи освіти в Україні в цілому та вищої зокрема потребують не просто якісно нового, а комплексного підходу до підготовки сучасних фахівців для різних рівнів освіти. Система вищої освіти має бути спрямована на забезпечення майбутніх фахівців ефективним інструментарієм життєвої адаптації в мінливих соціальних умовах, та сформувані ціннісні орієнтації та практичні вміння ефективної взаємодії й соціально-компетентної поведінки, які реально підтримують будь-які соціально-рольові функції, значущі для життєдіяльності людини й соціуму, здатність продуктивно взаємодіяти із соціальним середовищем, постійно розвиватись та самовдосконалюватись.

Проблема компетентності, її різні аспекти розглядаються у працях багатьох вітчизняних та зарубіжних учених. Зокрема модель соціальної компетенції розроблена у працях В. Слота, Х. Спанярда; структура та зміст соціальної зрілості – у працях О. Михайлова, В. Радула; соціально-психологічна компетентність є предметом вивчення Л. Лепіхової; соціальна компетентність дошкільників, молодших школярів, старшого підлітка розглядається у працях М. Гончарова-Горянська, М. Докторович, І. Зарубінської, О. Кононко, Т. Поніманської, І. Рогальської та ін. Структура соціальної компетентності представлена у Н. Василенко, В. Масленнікової [2].

У працях Г. Беленької, А. Богуш, Н. Гавриш, І. Дичківської, К. Крутій, О. Ємчик, Т. Поніманської та ін. визначено завдання сучасної вищої освіти, яке полягає не лише в тому, щоб озброїти молодь

професійними знаннями (хоч і це дуже важливо), а й підготувати фахівця, який усвідомлює свою роль у суспільстві, володіє інноваційними технологіями, вміє творчо використовувати здобуті знання на практиці, працювати з людьми, критично оцінювати власні досягнення. У наукових доробках І. Бега, І. Богданової, О. Богінч, О. Матвієнко описано методи формування професійної компетентності педагогів; Н. Бібік, С. Вітвицька, О. Дубасенюк, Т. Жаровцева, Н. Нагорна та інші досліджують форми організації освітнього процесу, спрямовані на комплексне засвоєння знань та способів практичної діяльності, завдяки яким випускник закладу вищої освіти зможе успішно себе реалізувати в умовах сучасного соціуму.

Незважаючи на чималу кількість досліджень в означеному напрямі додаткового вивчення вимагають особливості формування соціальної компетентності студентської молоді та діагностика її сформованості, оскільки за умов проголошеного компетентнісного підходу в освіті (який ми, у контексті нашого дослідження, розглядаємо як спрямованість освітнього процесу закладу вищої освіти на досягнення результатів навчання, якими є компетентності майбутніх вихователів: інтегральні, загальні, спеціальні (фахові), компетентність особистості виступає як головна одиниця виміру її освіченості.

Метою нашого дослідження було з'ясувати, яким чином організація освітнього процесу у закладі вищої освіти сприяє формуванню соціальної компетентності студентської молоді (на прикладі майбутніх вихователів дітей раннього та дошкільного віку) та представити результати експериментального вивчення рівня розвитку соціальної компетентності як комплексної характеристики особистості майбутнього вихователя.

У Законі України «Про вищу освіту» компетентність розглядається як здатність особи успішно соціалізуватися, навчатися, провадити професійну діяльність, яка виникає на основі динамічної комбінації знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей [3]. Затверджений стандарт вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти теж орієнтується на компетентнісний підхід [9]. Розроблена на його основі освітня програма «Дошкільна освіта» спрямована на формування у здобувачів вищої освіти низки загальних та спеціальних (фахових) компетентностей. На нашу думку, сформованість компетентностей, визначених стандартом і на реалізацію яких повинна бути спрямована освітня програма свідчить про сформованість соціальної компетентності майбутніх вихователів дітей раннього та дошкільного віку. Оскільки у своєму дослідженні ми розглядаємо її (соціальну компетентність) як інтегративну особистісну характеристику.

Науковці (Е. Ісламгалієв, І. Зарубінська, С. Зільберман, В. Радул та ін.) вважають, що зміст соціальної компетентності складають

взаємозв'язки знань, умінь, навичок та досвіду. Ми у своїй роботі послуговуємось власним визначенням соціальної компетентності і розглядаємо її як особистісну характеристику, здатність особистості адекватно оцінювати навколишню дійсність, реалізувати свої права і обов'язки та інших людей як членів суспільства, усвідомлювати цінності вільного демократичного суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні, уміння конструктивно взаємодіяти з людьми різних категорій, наявність широкої ерудиції.

На думку Е. Ісламгалієва, в особистісному аспекті компетентність є якістю, у якій, при усій цілісності, можна виокремити мотиваційно-особистісний, когнітивний та операційний компоненти [7]. В. Радул вважає, що такими компонентами є комунікативно-діяльнісний, рефлексивний, індивідуально-особистісний, соціологічний, життєво-футурологічний, інтерактивно-комунікативний, партисипативно-діяльнісний, організаційно-управлінський, регулятивно-захисний [8]. С. Зільберман виокремлює операційно-технологічний, етичний, поведінковий, соціально-ціннісний [5]. Ці складові надають можливість вважати соціальну компетентність комплексною інтегральною характеристикою особистості, оскільки усі знання, якими володіє особистість, можна віднести до означеної сфери. Соціальна компетентність як аспект індивідуальної свідомості відповідає за конструювання особистістю соціальних стосунків усіх рівнів, починаючи з родини і закінчуючи суспільством. Зважаючи на різні підходи до визначення компонентів соціальної компетентності, універсальними для всіх можна виокремити: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісний та рефлексивний. Саме цими компонентами ми послуговувались для вивчення міри сформованості та розвитку соціальної компетентності студентської молоді – майбутніх вихователів дітей раннього та дошкільного віку.

Експериментальне дослідження проходило на базі Рівненського державного гуманітарного університету. Для експериментальної роботи було обрано студентів спеціальності «Дошкільна освіта». Усього в експерименті брало участь 54 особи.

З'ясовуючи рівень мотиваційно-ціннісного компоненту здобувачам вищої освіти було запропоновано заповнити анкету, аналіз результатів якої засвідчив, що 22,2 % майбутніх вихователів мають низький рівень мотивації, тобто вони мають низький рівень інтересу до своєї професії, не готові визнавати власні помилки і виправляти їх; для 14,8 % характерним є середній рівень мотивацій; у 63,0 % студентів діагностовано високий рівень мотивації, тобто інтерес до здійснення активності, спрямованої на планування і на реалізацію власних планів, а також на внесення коректив у власні плани високою організованістю, вірністю власним рішенням, стійкістю до фрустраційних ситуацій, які виникають у процесі здійснення намічених планів, охоче виправляють власні помилки.

Для діагностики когнітивного компоненту сформованості соціальної компетентності було проведено опитування майбутніх вихователів на предмет чи взагалі вони розуміють суть поняття «соціальна компетентність». Так, відповідаючи на запитання «Що таке соціальна компетентність» були отримані такі відповіді: «можливість добре адаптуватися у соціумі» (88,9%), «здатність розуміти і сприймати інших людей» (50,0%), «формується у процесі соціалізації» (75,9%), «уміння взаємодіяти і співпрацювати з іншими людьми» (57,4%). Респонденти частково розуміють суть означеного поняття, проте відповіді їхні переважно були неточні або неповні, проте майже всі зазначили, що соціальна компетентність це компетентність у соціальній сфері. Лише 11,1% опитаних дали повну і вичерпну відповідь на запитання.

Цікавими були відповіді на запитання, якими якостями володіє соціально компетентний педагог. Близько 64,8% опитаних здобувачів вказали, що обов'язково вона володіє емпатією. Ще 29,6% респондентів до таких якостей віднесли комунікабельність, комунікативні та організаційні навички. Серед інших відповідей: вміння визначати емоційний стан людини (11,1%), адекватна поведінка у спілкуванні і взаємодії з іншими людьми (7,4%), уміння прогнозувати поведінку інших (38,9%), уміння взаємодіяти, співпрацювати (46,3%).

Відповідаючи на запитання «Чи володієте Ви такими якостями» 77,8% опитаних визнали, що не володіють повною мірою цими якостями. 14,8% респондентів упевнені, що їхня відсутність не заважатиме їхній професійній діяльності, 57,4% – висловили бажання працювати над їх формуванням.

Відповідаючи на запитання: «Чи вважаєте Ви, що навчання за обраною спеціальністю в університеті повною мірою сприяє формуванню вашої соціальної компетентності», третина респондентів (31,5%) вважають, що університетське навчання здатне забезпечити формування соціальної компетентності. Близько 18,5% респондентів не дали відповіді на це запитання. Решта – вважають, що для цього необхідно залучати їх до суспільно-корисної, громадської, волонтерської діяльності, що дозволяє проявити себе не лише як фахівець з обраної спеціальності, а й виявити свою громадянську позицію.

На запитання «Чи вважаєте Ви себе соціально компетентним» були отримані відповіді: «так, цілком» (24,1%), «у процесі становлення» (55,6%), «ні» (20,3%).

Результати опитування засвідчили, що студенти недостатньо аргументовано визначають суть поняття «соціальна компетентність».

Для діагностики рефлексивного компоненту нами було використано діагностичну методику М. Ісакова «Визначення рівня суб'єктності» [6]. Методика містить шкали відповідальності, свободи, загальної рефлексії, рефлексії вибору та контролю. Зупинимось на аналізі результатів за шкалами загальної рефлексії та рефлексії вибору.

Інтерпретація шкали «загальна рефлексія» вказує на те, що 57,4% майбутніх вихователів мають низький рівень рефлексії, вони не схильні займати рефлексивну позицію щодо власного життя; у 42,6% здобувачів вищої освіти високий рівень загальної рефлексії, вони схильні задаватися питаннями про сенс життя і цінності, які є для них важливими, про спрямованість власного життя. Щодо шкали «рефлексія вибору, то для 35,1 % респондентів характерним є низький рівень рефлексії вибору, вони схильні переходити до дії без зайвих роздумів; у 7,4% виявлено середній рівень; у 57,5 % опитаних діагностовано високий рівень рефлексії вибору, вони схильні проявляти активність на етапі вибору на протипагу імпульсивному чи випадковому вибору, схильні «зупинятися» і давати собі час в моменти прийняття рішення для того, щоб як слід обміркувати його і оцінити можливі наслідки свого рішення.

Для діагностики діяльнісного компоненту проводилось спостереження за проявами соціальної активності студентів під час навчальних занять, а також фіксувалася міра участі в різних виховних заходах.

Узагальнені результати діагностики за усіма названими компонентами дозволили виокремити рівні розвитку соціальної компетентності студентської молоді (майбутніх вихователів): високий, середній, низький. Відтак, у 20,4 % здобувачів вищої освіти виявлено високий рівень соціальної компетентності. Для них характерним є високий рівень мотивації, тобто інтерес до здійснення як професійної, так і громадської активності. Вони самі є суб'єктами, що визначають хід власного життя і можуть визначати його напрям, орієнтуючись на власні уподобання і цінності. Чітко розуміють суть соціальної компетентності і цілеспрямовано працюють над її формуванням у себе. Вони характеризуються автономією, готовністю до пошуку і реалізації тих видів активності, які здаються їм найцікавішими або цінними, у них є відчуття спрямованості власного життя, вони відчувають переживання власної автентичності (відповідності їхнього життя їхній внутрішній суті); високий рівень рефлексії вибору, вони схильні проявляти активність на етапі вибору на протипагу імпульсивному чи випадковому вибору, схильні «зупинятися» і давати собі час в моменти прийняття рішення для того, щоб як слід обміркувати його і оцінити можливі наслідки свого рішення. Виявляють партнерське ставлення до інших та взаємодопомогу. Успішно адаптовані до соціального середовища.

63,0% майбутніх вихователів виявили середній рівень соціальної компетентності. У 16,6 % – низький рівень. Ця студентська молодь не має належної мотивації, не розуміє суть поняття «соціальна компетентність» і як її досягнути чи за допомогою чого формувати. Вони не готові визнавати власні помилки і виправляти їх; схильні до незадоволеності життям, переживання того, що живуть «не своїм» життям; мають низький рівень рефлексії, не схильні займати рефлексивну позицію щодо власного життя; схильні до фаталізму та

пасивності, краще розглядати умови власного життя як непереборні перешкоди; проявляється егоцентрична позиція особистості, маніпулятивне ставлення, підкреслена значущість своєї ролі в житті припущенням позиції інших; відчувають перевагу над іншими, однак немає явного протистояння, існує бажання керувати іншими, не рахуючись з їхньою волею та бажаннями.

Отже, отримані результати за рівнями сформованості соціальної компетентності у майбутніх вихователів свідчать про необхідність переходу від задекларованого компетентнісного підходу до активного його впровадження у практику підготовки сучасних фахівців, що дозволить подолати фрагментарність світосприйняття.

Література:

1. Беленька Г.В. Формування професійної компетентності сучасного вихователя дошкільного навчального закладу: монографія. Київ: Київ. Ун-т ім. Б.Грінченка, 2011. 320 с.
 2. Василенко Н. Соціальна компетентність: сутність, структура, розвиток [Електронний ресурс]. *Нова педагогічна думка : наук. Журн. / Гол. ред. М. Віднічук. Рівне: Рівнен. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти, Рівнен. держ. гуманіт. ун-т . 2011. №2.*
 3. Закон України «Про вищу освіту». Київ, 2014. URL: <http://www.golos.com.ua/article/326225?fbclid=IwARoPckWt253JOKD4dF4vrOWfqvoeTjUtwcLGdsLVN1YJXQIcBEyOvlcA2N4> (Дата звернення 15.01.2020)
 4. Зарубінська І.Б. Формування соціальної компетентності студентів вищих навчальних закладів (теоретико-методичний аспект): монографія. Київ: КНЕУ, 2010. 348 с.
 5. Зильберман С. В. Формирование моральной компетентности студентов в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин: дисс. ...канд. психол. наук. Красноярск, 2004. 206 с.
 6. Исаков М.В. Показатели и структура субъектности: на материале становления профессиональной субъектности у студентов вузов: дис. кандидата психол. наук: 19.00.01. Москва, 2008. 242 с.
 7. Исламгалиев Э.Г. Профессиональная компетентность педагога: социологический анализ: дисс. ...канд. социолог. наук. Екатеринбург, 2003. 176 с.
 8. Радул В.В. Становлення соціальної зрілості молодого вчителя (теорія і практика): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук. Київ, 1998. 36 с.
- Стандарт вищої освіти за спеціальністю 012 «Дошкільна освіта» галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/11/22/2019-11-22-012doshkilna-B.pdf> (Дата звернення 16.01.2020).

Культурологічний підхід у професійній підготовці майбутніх учителів початкової школи (*Молнар Т.І.*)

Підготовка майбутнього педагога до професійного розвитку (*Багно Ю.М.*)

Особистісно-професійний розвиток майбутнього педагога в контексті нової української школи (*Сергійчук О.М.*)

Підготовка майбутніх учителів до педагогічного спілкування (*Фенцик О.М.*)

Формування активної екологічної позиції майбутнього педагога (*Пинзеник О.М.*)

Специфіка професійної підготовки студентів до літньої педагогічної діяльності (*Коц С.М., Коц В.П.*)

Розділ 5. Освітні потреби різних категорій дорослого населення

Неформальна освіта для людей з особливими потребами (*Бойчук Ю.Д., Казачінер О.С.*)

Третій вік: обґрунтованість оптимізму (освітні програми для людей похилого віку) (*Войно-Данчишина О.Л.*)

Віртуальний туризм як засіб соціалізації людей поважного віку (*Аніщенко А.П., Яріко М.О.*)

Освіта дорослих як ключ до соціальної інтеграції внутрішньо переміщених осіб та біженців (*Боярська-Хоменко А.В.*)

Психосоціальні аспекти розвитку в середній дорослості (досвід учених – Р. Хейвігхерст, Е. Еріксон, Р. Пек) (*Ростока М.Л.*)

Засоби подолання психологічних криз трудових мігрантів (*Коваленко В.В.*)

Development of issues of labor education of preschool children in the world pedagogical thought (*Yakovenko V. V.*)

Соціальна компетентність як особистісна характеристика студентської молоді (*Козлюк О. А. , Косарева О. І.*)